

Patrycja Kaczmarśka

Historia i stan badań nad młodszym okresem przedrzymskim i okresem wpływów rzymskich na Ziemi Choszczeńskiej

History and research to date on the younger pre-Roman and Roman period in the Choszczno Land

Abstract: The subject of the younger pre-Roman and Roman period in the Choszczno Land has not been fully analysed yet. The article presents its history and research to date. An enclosed list of sites and finds has been compiled based on archival sources, literature and data collected during conducting the Archaeological Picture of Poland (AZP) project. They were discussed in relation to the cultural situation in Western Pomerania within the analysed time frame.

Keywords: Western Pomerania, Choszczno Land, younger pre-Roman period, Roman period, archive archaeology, research to date

Słowa kluczowe: Pomorze Zachodnie, Ziemia Choszczeńska, młodszy okres przedrzymski, okres wpływów rzymskich, archeologia archiwalna, stan badań

1. Zagadnienia wstępne¹

Ziemia Choszczeńska – *terra Arnswalde*, *land Arnswalde* – jest krainą historyczną (ryc. 1) na Pomorzu Zachodnim wzmiankowaną już w trzynasto- i czternastowiecznych źródłach pisanych w związku z przyłączeniem przez margrabiów brandenburskich ziem położonych pomiędzy rzekami Iną, Małą Iną i Drawą do Nowej Marchii (Schumacher 1940, 11; Brzustowicz 2004a, 30–31)². Geograficznie kraina ta łączona jest z makroregionem Pojezierza Zachodniopomorskiego,

¹ Niniejszy artykuł powstał na podstawie pracy licencjackiej pt. „Historia i stan badań nad młodszym okresem przedrzymskim i okresem wpływów rzymskich na Ziemi Choszczeńskiej”, obronionej w Instytucie Prahistorii UAM (obecnie IA UAM) w roku 2015. Autorka pragnie serdecznie podziękować promotor Pani dr Milenie Tesce oraz Panu prof. Andrzejowi Michałowskiemu za serdeczną pomoc i cenne uwagi.

² Ziemia Choszczeńska mieściła się w granicach państwa polskiego w czasach panowania Bolesława Krzywoustego, a następnie m.in. Mieszka III (Rymar 1976, 39). W XV wieku znalazła się pod panowaniem krzyżackim. W okresie wojny trzynastoletniej mieszczanie mieli nadzieję na jej przyłączenie do Polski, jednak w 1455 r. powróciła w granice Nowej Marchii. Na mapie Polski znalazła się dopiero po roku 1945.

z mikroregionem pojezierzy: Choszczeńskiego, Ińskiego oraz Myśliborskiego, a częściowo także Południowopomorskiego (Kondracki 2006, 71). W literaturze przedmiotu bywa niekiedy utożsamiana z powiatem choszczeńskim (Lasek 1976, 5–6; por. też Wołągiewicz R. 1976)³ i takie rozumienie terminu przyjęto też w niniejszym artykule.

Studia nad najdawniejszą przeszłością Ziemi Choszczeńskiej nie były dotąd podejmowane w sposób kompleksowy i systematyczny, głównie ze względu na zmiany w jej przynależności państwowej i obecne usytuowanie w różnych strukturach administracyjnych⁴. Położenie geograficzne, a zwłaszcza sąsiedztwo dobrze rozpoznanego archeologicznie rejonu pyrzyckiego, obfitującego w znaleziska z różnych epok, czyni jednak Ziemię Choszczeńską niezwykle atrakcyjnym poznawczo regionem Pomorza Zachodniego.

W rozważaniach nad historią badań archeologicznych na Ziemi Choszczeńskiej nie można pominąć jedynej jak dotąd próby syntezy pradziejów tego regionu, autorstwa Ryszarda Wołągiewicza, która powstała w połowie lat siedemdziesiątych ubiegłego wieku (Wołągiewicz R. 1976; zob. też Lasek 1976). Systematyczne badania wykopaliskowe podjęte zostały tylko w Bierzwniku, stan. 1 i 2 (Stolpiak, Rączkowski 2005), a informacje na temat archeologii powiatu choszczeńskiego w najnowszej literaturze mają zazwyczaj charakter przyczynkarski.

W celu odtworzenia historii badań nad zagadnieniami okresu przedrzymskiego i wpływów rzymskich na Ziemi Choszczeńskiej, a także prezentacji aktualnego stanu rozpoznania tego wycinka dziejów w artykule wykorzystano archiwalia znajdujące się w Muzeum Narodowym w Szczecinie (dalej: MNS), Wojewódzkim Urzędzie Ochrony Zabytków w Szczecinie (dalej: WUOZ)⁵, notatki R. Wołągiewicza znajdujące się w Muzeum Ziemi Choszczeńskiej w Choszczynie (dalej: AWR), a także informacje zawarte w literaturze archeologicznej. Uzupełnieniem wspomnianych źródeł są wyniki badań powierzchniowych.

W niniejszej pracy skupiono się na omówieniu znalezisk datowanych na młodszy okres przedrzymski oraz okres wpływów rzymskich. Uwzględniono także materiały identyfikowane z kulturą jastorfską, które pomimo wcześniejszej chronologii – nawiązań do tradycji starszego okresu przedrzymskiego

³ Należy zaznaczyć, że w obrębie obecnego powiatu mieści się gmina Pełczyce, która pod względem historycznym bywa odrębnie traktowana jako Ziemia Pełczycka. Materiały z tego obszaru zostały również uwzględnione w artykule.

⁴ Do roku 1998 powiat choszczeński znajdował się w granicach województwa gorzowskiego. Po ostatniej reformie administracyjnej wszystkie archiwalia konserwatorskie zostały przeniesione do Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Szczecinie.

⁵ Dane z 2015 r.

– na obszarze Pomorza Zachodniego występują również we wczesnych fazach młodszej epoki przedrzymskiej (zob. np. Wołągiewicz R. 1981a).

2. Przedwojenne odkrycia archeologiczne na Ziemi Choszczeńskiej

Początek zainteresowań pradziejami Ziemi Choszczeńskiej można wiązać z przełomem XIX/XX wieku. Prowadzono wówczas badania wykopaliskowe głównie o charakterze amatorskim oraz kolekcjonowano pojedyncze, pozbawione szerszego kontekstu znaleziska archeologiczne. Jednocześnie uświadamiano sobie potrzebę ochrony i dokumentowania śladów najdawniejszej przeszłości. Pieczę nad regionalnym dziedzictwem sprawowali lokalni opiekunowie zabytków. Taką funkcję na terenie *Kreis Arnswalde* (powiat Choszczno) pełnił do roku 1945 Walter Schumacher, który w swoich pracach zwracał uwagę na walory kulturowe tych ziem, ze szczególnym uwzględnieniem ich przeszłości (Schumacher 1937; 1940; por też Kaczmarska 2015, 66). Pod jego opiekę trafiały miejscowe znaleziska, które następnie były przekazywane do zbiorów *Pommersches Landesmuseum* w Szczecinie. W tym czasie nie powstała jednak synteza pradziejów, taka jak dla rejonu Pyrzyce Gertrud Dorki (1939).

Druga wojna światowa uszczupliła znacząco zasoby znalezisk archeologicznych pochodzących z Ziemi Choszczeńskiej. Część zbiorów podzieliła los większości kolekcji zgromadzonych do 1945 roku – zaginęła bezpowrotnie w wyniku działań wojennych i późniejszej okupacji tych terenów przez Armię Czerwoną (Kowalski, Filipowiak 2012, 15–16). Zabytki oraz archiwalia odkryte przed wojną, które przetrwały do dziś, stanowią pokaźny i znaczący element całości zasobów źródłowych, kluczowy dla rozpoznania dziejów omawianego tutaj przedziału chronologicznego Ziemi Choszczeńskiej.

Jednym z pierwszych odkryć istotnych dla poznania okresu wpływów rzymskich w granicach powiatu choszczeńskiego jest – rozpoznane jeszcze w końcu XIX wieku – cmentarzysko szkieletowe w Choszcznie (*Arnswalde*), gm. *loco* (stan. 9). Na jego pozostałości natrafili robotnicy podczas budowy dworca kolejowego w 1893 roku (Krause 1893). Odkryto wówczas cztery groby, wśród których bogactwem wyposażenia wyróżniał się grób oznaczony numerem 1 (ryc. 2) (Krause 1893; Eggers 1972). Na wyposażenie to składały się: cztery fibule tarczowate typu A3 wg Matthesa (1931) (Riese 2004 220), paciorki szklane (Tempelmann-Maczyńska 1985, 54 i 227), szklane naczynia typu 200 wg Eggersa (1951) oraz złota moneta Antoniusa Piusa (Eggers 1972, 13–15). Z pozostałych grobów (nr 3 i 4) znany jest grzebień kościany grupy IB wg Cnotliwego (1963), fragment zapinki wykonanej z nieokreślonego w źródłach surowca oraz naczynie gliniane. Stanowisko datowane jest na późny okres

wpływów rzymskich – fazę C1. Można łączyć je najprawdopodobniej z osadnictwem ludności grupy dębczyńskiej (Machajewski 1993, 7).

W archiwaliach R. Wołągiewicza znajduje się krótka wzmianka na temat nieco starszego odkrycia – z 1892 roku – w miejscowości Bierzwnik⁶ (*Mariemvalde*), gm. *loco*, gdzie natrafiono na cmentarzysko początkowo użytkowane przez społeczność kultury oksywskiej, a następnie przejęte przez ludność wielbarską. Na podstawie zachowanych opisów niemożliwe jest ustalenie jego dokładniej lokalizacji, wiadomo jednak, iż natrafiono tam na groby jamowe. Znane są również dwa szkice autorstwa R. Wołągiewicza (ryc. 3), na których podstawie jedną z zapinek można określić jako typ 94 wg Almgrena (1923) oraz klamrę esowatą typu A wg von Müllera (1957). W świetle tych danych można uznać, że nekropola funkcjonowała najpewniej w fazie B2/C1. Cmentarzysko zostało założone najprawdopodobniej już w okresie przedrzymskim, na co wskazują informacje o trzech żelaznych klamrach do pasa (AWR). Ze stanowiska pochodzą także dwie zapinki oraz okucie skrzynki i krzesiwo żelazne (Rogalski 2010, 350).

Wraz z początkiem XX wieku miały miejsce kolejne amatorskie odkrycia, głównie stanowisk sepulkralnych. Cmentarzysko nr 1 w Gleźnie (*Hohenwalde*), gm. Choszczno, odkryte w 1930 roku, liczyło najprawdopodobniej 15 grobów popielnicowych (Rogalski 2010, 349). Z ich wyposażenia znane są jedynie dwa naczynia ceramiczne, zapinka typu B wg Kostrzewskiego (1919) (ryc. 4), żelazny grot oraz miecz (Kunkel 1932, 118; Dorka 1939, 77, 82). Nie udało się ustalić, czy przedmioty te tworzyły zwarty zespół, co znacznie utrudnia identyfikację kulturową. Chronologię można natomiast określić na fazę A1/A2 lub A2 młodszego okresu przedrzymskiego.

Podobnie niewiele informacji pojawia się w notatkach R. Wołągiewicza na temat grobów odkrytych na cmentarzysku w Suliszewie (*Zühlsdorf*), gm. Choszczno. Podane są w nich dwie daty odkrycia: rok 1926 i 1931 (Kaczmarska 2015, 33). Ze stanowiska miały pochodzić dwie bliżej nieokreślone popielnice i dwie żelazne zapinki typu K oraz dwie klamry zawiaskowe (Bohnsack 1938, ryc. 12, Dymaczewski 1961, 58), z których jedna nawiązuje do typu IXD wg Wiloch (1995) (ryc. 5). Na podstawie tych znalezisk cmentarzysko można datować najprawdopodobniej na fazę A2 młodszego okresu przedrzymskiego.

Kolejne znalezisko pochodzi z miejscowości Drawno (*Neuwedell*), gm. *loco*, gdzie w 1932 roku odkryto pojedynczy grób w obstawie kamiennej. Pieczę nad jego eksploracją miał sprawować prof. Müller, który był najprawdopodobniej nauczycielem w Strzelcach Krajeńskich (*Friedeberg*). Rozpoznany w trakcie prac pochówek został wydатовany na IV–V wiek n.e. i łączony był ówczesnie z okresem „późno-germańskim” (MNS,teczka nr 180).

⁶ Dla wielu stanowisk nie udało się ustalić ich numerów.

W roku 1937 podczas wydobywania piasku w okolicach miejscowości Recz (Reetz), gm. *loco*, mieszkaniac pobliskiej wsi przypadkowo natrafił na kolejne stanowisko sepulkralne. Cmentarzysko miało być zlokalizowane przy drodze między Reczem a Zeliszewem. Znalezione są dwie urny, które określono chronologicznie na „wczesny okres germański”. Warto zaznaczyć, że rok wcześniej w tym samym miejscu zarejestrowano groby skrzynkowe, związane najpewniej ze starszym okresem przedrzymskim (MNS,teczka 1313; Kaczmarska 2015, 30).

Z Ziemi Choszczeńskiej pochodzi również brązowy naszyjnik z cylindrycznymi końcami. Prawdopodobnie odkryto go w rejonie miejscowości Zeńsko (*Schönfeld*), gm. Krzęcin. Na temat tego znaleziska istnieją jedynie skromne informacje (Rogalski 2010, 44). Naszyjnik można wiązać z kulturą jastorfską, fazą Ripdorf (Woźniak *et al.* 2013, 77).

3. Badania archeologiczne po roku 1945

Po II wojnie światowej, po włączeniu Ziemi Choszczeńskiej w granice państwa polskiego, najwięcej danych do badań nad okresem przedrzymskim i wpływów rzymskich dostarczyły badania o charakterze ratowniczym. W ramach rejonizacji opiekę nad zabytkami (w tym archeologicznymi) z obszaru powiatu choszczeńskiego objęło ówczesne Muzeum Pomorza Zachodniego⁷ w Szczecinie (MPZS). Ochrona i badanie tutejszego dziedzictwa pradziejowego nierozzerwalnie łączą się z postacią szczecińskiego archeologa Ryszarda Wołągiewicza, od 1958 roku pracownika Działu Archeologii MPZS/MNS (Machajewski 1995, 362), który znaczną część swojej pracy naukowej poświęcił właśnie Ziemi Choszczeńskiej. Jego szerokie zainteresowania omawianym regionem oprócz motywacji *stricte* naukowych mają także podłoże sentymentalne – w młodości był on bowiem mieszkańcem Choszczna (Porzeziński 2007, 17). W swoich badaniach nie ograniczał się do okresu przedrzymskiego i okresu wpływów rzymskich. Podczas zorganizowanej w 1969 roku przez Towarzystwo Miłośników Ziemi Choszczeńskiej sesji popularnonaukowej wygłosił referat pt. „Główne nurty dziejowe i tradycje polskości na Ziemi Choszczeńskiej” (Brzustowicz B., Brzustowicz G. 1996, 251). W swoim wystąpieniu przybliżył mieszkańcom szeroko zakreśloną problematykę przeszłości ich rodzimego regionu. Zwieńczeniem studiów R. Wołągiewicza nad dziedzictwem archeologicznym Ziemi Choszczeńskiej było opracowanie pt. *Ziemia Choszczeńska w starożytności i we wczesnym średniowieczu* (Wołągiewicz R. 1976; por. Kaczmarska 2015, 14). Wiele cennych informacji, które nie zostały ujęte w tej pracy, znajduje się w notatkach przechowywanych w Muzeum Ziemi Choszczeńskiej.

⁷ W 1970 r. podniesione do rangi Muzeum Narodowego (MNS).

Pozostałe publikacje z okresu powojennego, również szersze opracowania problemowe, najczęściej nawiązują do źródeł powstałych przed 1945 rokiem (por. np. Dymaczewski 1961; Cnotliwy 1963).

Wśród pierwszych badań wykopaliskowych w powiecie choszczeńskim należy wskazać prace ratownicze w lipcu–sierpniu 1956 roku w Krzęcinie, gm. *loco* na stan. 1 (Hamling 1956; 1957). Na ośmioarowym stanowisku, które wiązano zasadniczo z cmentarzyskiem kultury lużyckiej z IV–V okresu epoki brązu, odkryto jeden grób identyfikowany z ludnością kultury wielbarskiej (Hamling 1957). Był to pochówek szkieletowy, z którego zachował się jedynie fragment czaszki oraz żuchwa. Wyposażenie stanowiły dwie fibule oczkowate serii pruskiej (ryc. 6) oraz klamerka esowata wykonana z brązowego drutu (typ A?). Na podstawie wyposażenia grób ten można datować na fazę B2a okresu wpływów rzymskich (Kaczmarzka 2015, 27).

W początku lat sześćdziesiątych zarejestrowano w Baczyniu, gm. Choszczno, stan. 1 i 2⁸ kolejne znaleziska wiązane z okresem wpływów rzymskich. Pracami ratowniczymi z ramienia muzeum szczecińskiego kierował R. Wołągiewicz. Podczas tych badań natrafiono na pojedynczy grób (Wołągiewicz M.D. 1961, 75–95) wyposażony w popielnicę nawiązującą do garnków grupy I wg Wołągiewicza (Wołągiewicz R. 1993), wazę dwustożkową, miseczkę oraz ciężarek tkacki (stan. 1). Stanowisko 2 – ze względu na obecność znacznej liczby dymarek i palenisk kowalskich – określono jako osadę produkcyjną związaną z działalnością metalurgiczną (Wołągiewicz M.D. 1961, 79). Główną kategorię źródeł ruchomych stanowiła ceramika naczyniowa.

W latach 1978–1979 w obrębie Ziemi Choszczeńskiej przeprowadzone zostały amatorskie badania powierzchniowe pod nazwą „Choszczno – Recz”⁹. Ich wykonawcami byli inż. Jerzy Pieścikowski oraz Zbigniew Frączak. W ich efekcie w miejscowości Smoleń, gm. Choszczno w 1978 roku najprawdopodobniej odkryto cmentarzysko. Na podstawie zachowanej dokumentacji nie można wykluczyć, że nawiązuje ono do stanowisk 1 i 2 w Baczyniu (być może stanowiąc ich część). Źródła ruchome, a zwłaszcza zapinka o konstrukcji środkowolateńskiej, pozwalają je datować na młodszy okres przedrzymski (faza A1–A2?) (za: Kaczmarzka 2015, 32). Z dokumentacji przechowywanej w WUOZ wynika, że w obrębie stanowiska znaleziono również żelazne wiaderko (?), brązowy przyborek toaletowy oraz ułamki ceramiki. Dwa gliniane przeszłiki pochodzą z grobu z brukiem kamiennym (ryc. 7).

Znaczną część źródeł archeologicznych z Ziemi Choszczeńskiej tworzą znaleziska luźne. Z uwagi na brak kontekstu odkryć często niemożliwe jest

⁸ W literaturze znane jako Choszczno-Kwiatowo, stan. 4 i 5 (Wołągiewicz M.D. 1961).

⁹ Informacje są dość niejasne, ale dokumentacja z przeprowadzonych badań została przekazana właściwemu organowi konserwatorskiemu.

ustalenie ich chronologii i przynależności kulturowej – mają zatem niską wartość poznawczą. W liście z 1974 roku do Muzeum Pomorza Zachodniego mieszkaniec Choszczna informuje o znalezisku zapinki w choszczeńskim „lesie miejskim”. Z miejscowości Będargowo, gm. Pełczyce miała pochodzić ostroga oraz żelazne szpile (Brzustowicz 2004b, 4). W Miradzu, gm. Drawno odkryto kolejną bliżej nieopisaną fibulę (zob. Dymaczewski 1961, 38) łączoną z młodszym okresem przedrzymskim lub okresem wpływów rzymskich. Paciorki szklane i dwa naczynia dwustożkowate wiązano z cmentarzyskiem (?) w Zamęcie, gm. Choszczno (AWR). Podobne informacje dotyczą znalezisk z miejscowości Rębusz, gm. Bierzwnik, gdzie natrafiono na szpilę i brązowe okucie końca pasa. Istnieją również informacje na temat cmentarzyska w Pomiance, gm. Recz, skąd pochodzić miały dwie urny i zapinka żelazna (AWR).

4. Najnowsze studia nad młodszym okresem przedrzymskim i okresem wpływów rzymskich w powiecie choszczeńskim

Najnowsze materiały datowane na okres przedrzymski i wpływów rzymskich wiążą się przede wszystkim z różnorodnymi badaniami ratowniczymi i nadzorami archeologicznymi w trakcie inwestycji budowlanych (zob. np. Rogalski, Słowiński 2015).

W roku 2000 pod kierunkiem Doroty Kozłowskiej wykonano nadzór archeologiczny na wspomnianym już stanowisku Baczyn 2 (dawniej Choszczno-Kwiatowo, stan. 5), gdzie w latach sześćdziesiątych badania prowadził R. Wołągiewicz (Wołągiewicz M.D. 1961). Podczas prac nie zarejestrowano żadnego materiału zabytkowego, odkryto natomiast pozostałości osadnicze w postaci palenisk. Z uwagi na wcześniejsze ślady osadnictwa w granicach omawianego stanowiska w sprawozdaniu powiązano je z okresem wpływów rzymskich (WUOZ). Warto zaznaczyć również, że po raz kolejny na zniszczenie narażone zostało stanowisko 2 w Baczyniu, tym razem z powodu wydobywania żwiru i funkcjonującego na tym terenie wysypiska śmieci.

W 2011 roku podczas nadzoru archeologicznego związanego z instalacją linii kablowych farmy wiatrowej na stanowisku Krzęcin 36, gm. *loco* natrafiono na pozostałości osadnicze z wczesnego okresu wpływów rzymskich. Rozpoznano dwa paleniska, w których odkryto po jednym fragmencie ceramiki kultury wielbarskiej z fazy lubowidzkiej (Rogalski, Słowiński 2015, 294).

Kolejne źródła dotyczące omawianego przedziału chronologicznego zarejestrowano w lipcu 2012 roku. Do Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Szczecinie trafiły znaleziska związane m.in. z kulturą wielbarską, pochodzące ze stanowiska Lubiana 11, gm. Pełczyce, na które natrafiono podczas bagrowania Małej Iny (Messal, Rogalski 2013, 455). Rozpoznany materiał pod względem typologicznym odpowiadał wytworom ceramicznym kultury wielbarskiej.

Do późnego okresu wpływów rzymskich nawiązywała również sprzączka do pasa odpowiadająca typowi H wg Madydy-Legutko (1986; zob. Messal, Rogalski 2013, 456). Charakter i ranga odkryć skłoniły do przeprowadzenia dalszych badań powierzchniowych obejmujących tereny na północ od miejscowości Lubianka, wzdłuż Małej Iny, na odcinku o długości ok. 600 m. W ich efekcie pozyskano materiał ceramiczny kultury wielbarskiej, który można datować najprawdopodobniej od fazy B1 do fazy C1 (Messal, Rogalski 2013).

W tym miejscu należy również wspomnieć o znalezisku luźnym z „okolic Choszczna”. Jest to brązowa fibula typu A95, którą znalazca przekazał do Muzeum w Koszalinie w 2007 roku¹⁰.

Cenne materiały źródłowe do badań nad okresem wpływów rzymskich pochodzą z jedynych na terenie powiatu choszczeńskiego stacjonarnych badań archeologicznych, prowadzonych na stanowiskach 1 i 2 w Bierzwniku, gm. *loco*, którymi od 1992 kierowała dr Barbara Stolpiak z Instytutu Prahistorii (obecnie Archeologii) UAM (Stolpiak, Rączkowski 2005, 297). W obrębie średniowiecznego kompleksu klasztoru pocysterskiego rozpoznano datowaną od fazy B1 do fazy C1 osadę produkcyjną grupy lubuskiej (Kowalczuk 2005, 20). Materiały pozyskane w trakcie 12 sezonów wykopaliskowych zostały opracowane w ramach pracy magisterskiej (Kowalczuk 2005).

Danych na temat przeszłości powiatu choszczeńskiego dostarczają także badania powierzchniowe realizowane w ramach Archeologicznego Zdjęcia Polski (AZP), pozwalające przede wszystkim na rozpoznanie gęstości siatki osadniczej. Prospekcje terenowe prowadzono od połowy lat osiemdziesiątych do 2001 roku. Objęto nimi wszystkie gminy powiatu, tj. Bierzwnik, Choszczno, Drawno, Krzęcin, Pełczyce i Recz. Warto podkreślić, iż w wyniku badań wskazano na kilka stanowisk o „dużej wartości poznawczej”, wśród których znalazły się m.in. Krzynki 2, gm. Pełczyce i Wardyń 6, gm. Choszczno, rekomendowane do przeprowadzenia systematycznych badań wykopaliskowych. Większość stanowisk znajduje się na terenach niezagrożonych działalnością człowieka, na gruntach piaszczystych i gliniastych, sporadycznie na torfowiskach i bagnach (za: Kaczmarska 2015, 39).

W powiecie choszczeńskim zaewidencjonowano 231 stanowisk archeologicznych: 26 datowanych na młodszy okres przedrzymski i 231 z okresu wpływów rzymskich. Największą liczbę stanowisk – aż 103 – odkryto w granicach gminy Krzęcin (Kaczmarska 2015, 49). Z prospekcji powierzchniowej pozyskano łącznie ok. 2 tys. fragmentów ceramiki. Identyfikację kulturową stanowisk należy traktować dość ostrożnie. Jedynie 23 z nich przypisano konkretnym jednostkom

¹⁰ Informacji na temat odkrycia udzielił mgr Andrzej Kasprzak z Muzeum w Koszalinie.

kulturowym, tj. kulturze jastorfskiej (1), oksywskiej (4), przeworskiej (11)¹¹, wielbarskiej (5) oraz grupie dębczyńskiej (1) (wykres 1). Przeważają osady, punkty oraz ślady osadnicze (wykres 2) (Kaczmarska 2015, 37).

5. Relacje kulturowe

Problematyka młodszego okresu przedrzymskiego i okresu wpływów rzymskich na Ziemi Choszczeńskiej, mimo że została w pewien sposób usystematyzowana przez R. Wołągiewicza (1976), wciąż nie jest dostatecznie rozpoznana. Informacje dotyczące zarówno ostatnich, jak i wcześniejszych, przedwojennych odkryć w najnowszych opracowaniach pojawiają się głównie w postaci wzmianek lub części katalogów (np. Stawiarska 1999; Rogalski 2010; Woźniak *et al.* 2013). Kwestia sytuacji kulturowej tych epok jest ciągle niejasna. W świetle źródeł, które można dość pewnie utożsamiać z określonymi jednostkami archeologicznymi, należy przyjąć, że relacje kulturowe zachodzące na omawianym terenie są zbieżne z obserwowanymi w szeroko pojętej strefie Pomorza Zachodniego – zarówno w młodszym okresie przedrzymskim, jak i w okresie wpływów rzymskich.

Obecność na Ziemi Choszczeńskiej śladów osadnictwa ludności identyfikowanej z kulturą jastorfską w pośredni sposób poświadczona jest znaleziskiem brązowego naszyjnika z Żeńska, gm. Krzęcin. Z tą jednostką kulturową można najprawdopodobniej wiązać stanowisko nr 5 w Baczyniu, gm. Choszczno, znane m.in. z badań powierzchniowych. Chociaż osadnictwa kultury jastorfskiej na omawianym obszarze nie potwierdzają pełnowartościowe stanowiska, jego potencjalna obecność wpisuje się w przemiany osadnicze, jakie można zauważyć dla południowej części Pomorza Zachodniego w fazach A1 i A2 młodszego okresu przedrzymskiego (Rogalski 2010, 273), a które utożsamiane są z aktywnością grupy nadodrzańskiej rzeczzonego kręgu kulturowego (Wołągiewicz R. 1981a, 192).

Powiat choszczeński znajdował się w strefie oddziaływania kultury oksywskiej, która w północno-zachodniej części Polski pojawiła się dopiero w fazie A2 młodszego okresu przedrzymskiego (Rogalski 2010, 265). Osadnictwo obejmowało swym zasięgiem m.in. Pobrzeże Słowińskie i Pojezierze Drawskie (Wołągiewicz R. 1981b, 143), co potwierdzają zarówno dane uzyskane na podstawie AZP, jak i informacje zawarte w archiwaliach. W powiecie choszczeńskim kulturę tę reprezentują osady i ślady osadnicze rozpoznane na stanowiskach w Bierzwniku, gm. *loco* (archiwalne), w Wardyniu, stan. 6, Rzecku, stan. 8,

¹¹ W danych AZP nie pojawiają się informacje, czy jest to kultura przeworska z młodszego okresu przedrzymskiego, czy z okresu wpływów rzymskich.

gm. Choszczno oraz w Podegrodziu, stan. 4, gm. Drawno (z badań AZP) (Kaczmarek 2015, 60–61).

W kontekście interpretacji kulturowej niezwykle interesujące są identyfikowane z kulturą przeworską ślady osadnictwa na stanowiskach w obrębie gmin Bierzwnik i Krzęcin (badania AZP). W tym przypadku nie udało się określić ich bliższego datowania, jednakże biorąc pod uwagę dotychczasowe ustalenia chronologiczne, można z dużą dozą pewności łączyć je z horyzontem przedrzymskim. Należy bowiem w tym miejscu zaznaczyć, że u schyłku tego okresu na Pomorzu Zachodnim „przeżywały się” formy nawiązujące do tradycji przeworskiej (Machajewski 2011, 213). Być może obecność stanowisk kultury przeworskiej w powiecie choszczeńskim wiąże się z kulturą oksywską, która mogła być nośnikiem pewnych materialnych wzorców nawiązujących właśnie do modelu przeworskiego. Nie powinno się jednak wykluczać w tym rejonie wpływów *stricto* południowych związanych z kształtowaniem się strefy przyszłego osadnictwa grupy lubuskiej.

Z okresu wpływów rzymskich na Ziemi Choszczeńskiej znane jest osadnictwo kultury wielbarskiej potwierdzone obecnością stanowisk z materiałami typowymi dla tejże kultury, np. w obrębie miejscowości Sieniawa, gm. Drawno (badania AZP). Należy także wskazać na cmentarzysko w Bierzwniku, gm. *loco*, skąd pochodzą m.in. fibula typu A 94 oraz klamerka esowata.

Ślady obecności ludności kultury wielbarskiej – fragment cmentarzyska – odkryto również w obrębie stanowiska kultury łużyckiej w Krzęcinie (stan. 36), gm. *loco*. Wśród starszych grobów zarejestrowano pochówek z fazy B1, którego wyposażenie stanowiły m.in. zapinki oczkowe. Odkrycie to można wiązać z momentem wkroczenia osadnictwa kultury wielbarskiej w strefę na zachód od Iny (Wołagiewicz R. 1986, 311). W tym kontekście warto też zwrócić uwagę na stanowisko Lubiana 11, gm. Pełczyce. Odkryty tam materiał ceramiczny, odznaczający się dość wczesną chronologią, odpowiada bowiem omawianej jednostce kulturowej (zob. Messal, Rogalski 2013). Taka chronologia, wskazująca na wręcz inicjalną fazę okresu wpływów rzymskich, jest zresztą ogólnie charakterystyczna dla znalezisk z powiatu choszczeńskiego. Tymczasem występowanie starszych znalezisk wielbarskich w ramach powiatu choszczeńskiego nie mieści się w zasięgu kultury wielbarskiej w ujęciu R. Wołagiewicza (1981b). Pojawienie się ich tutaj sugeruje więc konieczność rewizji dawnych ustaleń i przesunięcie zasięgu występowania osadnictwa kultury wielbarskiej w kierunku zachodnim (Messal, Rogalski 2013, 459; zob. też Schuster 2007; 2011).

W omawianym regionie zarejestrowano również ślady wskazujące na obecność społeczności dwóch kolejnych, chronologicznie późniejszych ugrupowań kulturowych – grupy lubuskiej i grupy dębczyńskiej. Zespoły charakterystyczne dla pierwszej z nich pojawiły się na stanowiskach Bierzwnik 1 i 2, gm. *loco*.

Zgodnie z ustaleniami R. Wołągiewicza osadnictwo tej jednostki miało funkcjonować na terenie między Pojezierzem Myśliborskim a Ziemią Pyrzycką od fazy B1 do fazy C2 (Wołągiewicz R. 1981c, 205; 1986, 311). Materiał, który pozyskano z osady w Bierzwniku (stan. 1), miał cechy zarówno właściwe kulturze wielbarskiej, jak i nawiązujące do tradycji przeworskiej. Zjawisko takiej konwergencji jawi się jako typowe dla społeczności grupy lubuskiej (Machajewski 2005, 183).

Z grupą dębczyńską łączone są z kolei materiały (dwa ślady osadnicze) pozyskane w trakcie badań powierzchniowych przeprowadzonych na gruntach gminy Drawno (Kaczmarska 2015, 63). Z tą jednostką utożsamiane jest również stanowisko nr 9 w Choszcznie, pow. *loco* (Machajewski 1992, 3). Grupa dębczyńska oprócz swoich eponimicznych terenów w rejonie Parsęty (Machajewski 1992, 166; Machajewski 1993) zajmowała również obszar między Iną i Wieprzą (Machajewski 2005, 188), co jest istotne dla tych rozważań ze względu na sąsiedztwo z Ziemią Choszczeńską.

6. Zakończenie

Na podstawie przedstawionego powyżej stanu badań można stwierdzić, że obraz przemian kulturowych na Ziemi Choszczeńskiej w okresie przedrzymskim i wpływów rzymskich mieści się w nurcie zmian dokonujących się w tym okresie w dorzeczu dolnej Odry. W wyniku kwerendy archiwalnej i bibliograficznej ustalono listę 239 stanowisk (tab. 1), w tym 11 związanych z obrządkiem pogrzebowym i 75 osad (ryc. 8). Tylko nieliczne z nich zostały w jakiejś części przebadane wykopaliskowo, w tym także w sposób amatorski w XIX i na początku XX wieku. Obraz osadnictwa uzyskany na podstawie wyników systematycznych prospekcji terenowych w ramach AZP powinien zostać poddany weryfikacji.

Stan badań nad młodszym okresem przedrzymskim oraz okresem wpływów rzymskich na Ziemi Choszczeńskiej mimo wzrostu liczby znalezisk w ostatnich dekadach jest wciąż niewystarczający. Na podkreślenie niewątpliwie zasługuje wkład R. Wołągiewicza w rozpoznanie pradziejów powiatu choszczeńskiego. Pomimo upływu lat opracowanie jego autorstwa nadal stanowi główne źródło do badań nad przemianami kulturowymi zachodzącymi w tym rejonie. Dotkliwy jest natomiast brak szerokopłaszczyznowych stacjonarnych badań archeologicznych pozwalających na osadzenie dotychczasowych znalezisk w szerokim kontekście porównawczym. Ziemia Choszczeńska niewątpliwie była areną licznych interakcji kulturowych, dlatego w studiach nad ostatnimi wiekami starej i pierwszymi stuleciami nowej ery, w ramach problematyki dalekosiężnych – wykraczających poza współczesne pogranicze Pomorza Zachodniego i Ziemi Lubuskiej – kontaktów, ma niezwykle interesujący potencjał poznawczy.

Tabela 1. Wykaz stanowisk datowanych na młodszy okres przedrzymski oraz okres wpływów rzymskich na Ziemi Choszczeńskiej

Tab. 1. List of sites dated to the younger pre-Roman and Roman period in the Choszczno Land

Lp.	Miejscowość	Nr stanowiska w miejscowości	Obszar AZP/nr stan. na obszarze	Gmina	Chronologia	Kultura	Funkcja	Źródło
1.	Baczyn	1	36-14/19	Choszczno	OWR	wielbarska	cmentarzysko	AZP
2.	Baczyn	2	36-14/21	Choszczno	OWR	–	osada	AZP
3.	Baczyn	5	36-14/113	Choszczno	MOPR?	jastorfska	–	AZP
4.	Barminie	5	36-17/9	Drawno	OWR	–	osada	AZP
5.	Bęgardowo	–	–	Pełczyce	OWR	–	luźne	arch.
6.	Bierzwnik	4	36-16/1	Bierzwnik	–	przeworska	osada	AZP
7.	Bierzwnik	2	36-16/26	Bierzwnik	OWR	gr. lubuska	osada	arch.
8.	Bierzwnik	–	–	Bierzwnik	MOPR-OWR	oksywska/ wielbarska	osada	AZP
9.	Boguszyny	2	38-13/72	Pełczyce	OWR	–	osada	AZP
10.	Bolewice	8	38-13/2	Pełczyce	OWR?	–	osada	AZP
11.	Bolewice	9	38-13/3	Pełczyce	OWR	–	ślad osad.	AZP
12.	Bolewice	10	38-13/4	Pełczyce	OWR	–	osada	AZP
13.	Bolewice	16	38-13/10	Pełczyce	OWR	–	punkt osad.	AZP
14.	Bolewice	18	38-13/24	Pełczyce	OWR	–	ślad osad.	AZP
15.	Bolewice	1	38-12/40	Pełczyce	OWR	–	ślad osad.	AZP
16.	Bolewice	6	38-12/45	Pełczyce	OWR	–	osada	AZP
17.	Breń	18	38-16/8	Bierzwnik	OWR	przeworska	osada	AZP
18.	Chłopowo	6	38-15/38	Krzęcin	OWR	–	–	AZP
19.	Chłopowo	7	38-15/39	Krzęcin	OWR	–	–	AZP
20.	Chłopowo	25	38-15/43	Krzęcin	OWR	–	–	AZP
21.	Chłopowo	19	38-15/49	Krzęcin	OWR	–	–	AZP
22.	Chłopowo	12	38-15/56	Krzęcin	OWR	–	–	AZP
23.	Chłopowo	37	38-14/3	Krzęcin	OWR	–	–	AZP
24.	Chłopowo	34	38-14/8	Krzęcin	OWR?	–	–	AZP
25.	Chłopowo	43	38-14/32	Krzęcin	OWR	–	–	AZP
26.	Chłopowo	70	38-14/43	Krzęcin	OWR	–	–	AZP
27.	Choszczno	9	36-13/5	Choszczno	OWR	gr. dębczyńska	cmentarzysko	AZP, arch.

28.	Choszczno	–	–	–	OWR	–	luźne	arch.
29.	Chrapowo	2	38-12/23		OWR	–	osada	AZP
30.	Chrapowo	3	38-12/24		OWR	–	punkt osad.	AZP
31.	Chrapowo	11	38-12/43		MOPR-OWR	–	punkt osad.	AZP
32.	Dolina	17	35-16/2	Drawno	OWR?	–	ślad osad.	AZP
33.	Drawno	16	36-17/3	Drawno	OWR?	–	punkt osad.	AZP
34.	Drawno	4	35-17/68	Drawno	pOWR	–	ślad osad.	AZP
35.	Drawno	8	35-17/72	Drawno	pOWR	gr. dębeżyńska	ślad osad.	AZP
36.	Drawno	11	35-17/75	Drawno	MOPR?	–	ślad osad.	AZP
37.	Drawno	–	–	Drawno	OWR?	–	cmentarzysko	arch.
38.	Gleżno	1	36-13/8	Choszczno	MOPR	–	cmentarzysko	AZP, arch.
39.	Gleżno	3	36-13/11	Choszczno	OWR	–	osada	AZP
40.	Gleżno	17	36-13/81	Choszczno	MOPR?	–	ślad osad.	AZP
41.	Granowo	10	38-14/108	Krzęcin	OWR	–	osada	AZP
42.	Granowo	9	38-14/110	Krzęcin	OWR	–	punkt osad.	AZP
43.	Granowo	11	38-14/111	Krzęcin	OWR	–	punkt osad.	AZP
44.	Granowo	12	38-14/112	Krzęcin	OWR	–	osada	AZP
45.	Granowo	13	38-14/113	Krzęcin	OWR	–	punkt osad.	AZP
46.	Granowo	14	38-14/115	Krzęcin	OWR	–	osada	AZP
47.	Granowo	18	38-14/117	Krzęcin	OWR	–	ślad osad.	AZP
48.	Granowo	17	38-14/118	Krzęcin	OWR	–	punkt osad.	AZP
49.	Granowo	51	38-14/119	Krzęcin	OWR	–	punkt osad.	AZP
50.	Granowo	50	38-14/120	Krzęcin	OWR	–	punkt osad.	AZP
51.	Granowo	48	38-14/122	Krzęcin	OWR	–	punkt osad.	AZP
52.	Granowo	19	38-14/123	Krzęcin	OWR	–	ślad osad.	AZP
53.	Granowo	22	38-14/125	Krzęcin	OWR	–	osada	AZP
54.	Granowo	23	38-14/126	Krzęcin	OWR	–	punkt osad.	AZP
55.	Granowo	21	38-14/127	Krzęcin	OWR	–	ślad osad.	AZP
56.	Granowo	25	38-14/130	Krzęcin	OWR	–	punkt osad.	AZP
57.	Granowo	26	38-14/131	Krzęcin	OWR	–	punkt osad.	AZP
58.	Granowo	27	38-14/132	Krzęcin	OWR	–	osada	AZP
59.	Granowo	28	38-14/133	Krzęcin	OWR	–	osada	AZP
60.	Granowo	29	38-14/134	Krzęcin	OWR	–	ślad osad.	AZP

61.	Granowo	39	38-14/135	Krzęcin	OWR	–	ślad osad.	AZP
62.	Granowo	31	38-14/137	Krzęcin	OWR	–	ślad osad.	AZP
63.	Granowo	41	38-14/143	Krzęcin	OWR	–	punkt osad.	AZP
64.	Granowo	44	38-14/146	Krzęcin	OWR	–	punkt osad.	AZP
65.	Granowo	36	38-14/147	Krzęcin	OWR	–	ślad osad.	AZP
66.	Granowo	46	38-14/149	Krzęcin	OWR	–	osada	AZP
67.	Granowo	35	38-14/151	Krzęcin	OWR	–	osada	AZP
68.	Jagów	5	38-12/4	Pelczyce	OWR	–	osada	AZP
69.	Jagów	7	38-12/6	Pelczyce	OWR	–	osada	AZP
70.	Jagów	8	38-12/7	Pelczyce	OWR	–	osada	AZP
71.	Jagów	15	38-12/14	Pelczyce	OWR	–	osada	AZP
72.	Jagów	16	38-12/15	Pelczyce	OWR	–	osada	AZP
73.	Jagów	18	38-12/17	Pelczyce	OWR	–	osada	AZP
74.	Jagów	20	38-12/20	Pelczyce	MOPR-OWR	–	osada	AZP
75.	Klasztorne	4	40-16/38	Bierzwnik	OWR	przeworska	punkt osad.	AZP
76.	Klasztorne	9	39-16/62	Bierzwnik	OWR	przeworska	ślad osad.	AZP
77.	Klasztorne	12	39-16/27	Bierzwnik	OWR	przeworska	ślad osad.	AZP
78.	Klasztorne	27	39-16/80	Bierzwnik	OWR	przeworska	ślad osad.	AZP
79.	Klasztorne	63	39-16/116	Bierzwnik	OWR	przeworska	osada otwarta	AZP
80.	Klasztorne	64	39-16/117	Bierzwnik	OWR	przeworska	osada otwarta	AZP
81.	Koplin	13	36-13/46	Choszczno	OWR?	–	ślad osad.	AZP
82.	Korytowo	11	36-15/6	Choszczno	OWR	–	osada	AZP
83.	Krasnowa	11	35-16/24	Drawno	OWR?	–	punkt osad.	AZP
84.	Krasnowa	13	35-16/29	Drawno	OWR	–	punkt osad.	AZP
85.	Krasnowa	26	34-16/6	Drawno	OWR	–	ślad osad.	AZP
86.	Krzęcin	60	38-14/152	Krzęcin	OWR	–	osada	AZP
87.	Krzęcin	58	38-14/154	Krzęcin	-	przeworska	osada	AZP
88.	Krzęcin	61	38-14/158	Krzęcin	OWR	–	osada	AZP
89.	Krzęcin	63	38-14/162	Krzęcin	OWR	–	punkt osad.	AZP
90.	Krzęcin	47	38-14/170	Krzęcin	OWR	–	ślad osad.	AZP
91.	Krzęcin	40	38-14/172	Krzęcin	OWR	–	ślad osad.	AZP
92.	Krzęcin	65	38-14/174	Krzęcin	OWR	–	osada	AZP

93.	Krzęcin	1	38-14/175	Krzęcin	EB/OWR	łużycka/ wielbarska	cmentarzysko	AZP
94.	Krzęcin	66	38-14/176	Krzęcin	OWR	–	punkt osad.	AZP
95.	Krzęcin	85	38-14/178	Krzęcin	OWR	–	punkt osad.	AZP
96.	Krzęcin	80	38-14/180	Krzęcin	OWR	–	punkt osad.	AZP
97.	Krzęcin	79	38-14/185	Krzęcin	OWR	–	punkt osad.	AZP
98.	Krzęcin	78	38-14/186	Krzęcin	OWR	–	ślad osad.	AZP
99.	Krzęcin	76	38-14/188	Krzęcin	OWR	–	osada	AZP
100.	Krzęcin	77	38-14/198	Krzęcin	OWR	–	ślad osad.	AZP
101.	Krzęcin	72	38-14/194	Krzęcin	OWR	–	ślad osad.	AZP
102.	Krzęcin	92	38-14/189	Krzęcin	OWR	–	punkt osad.	AZP
103.	Krzęcin	93	38-14/199	Krzęcin	OWR	–	punkt osad.	AZP
104.	Krzęcin	90	38-14/203	Krzęcin	OWR	–	punkt osad.	AZP
105.	Krzęcin	89	38-14/204	Krzęcin	OWR	–	ślad osad.	AZP
106.	Krzęcin	88	38-14/205	Krzęcin	OWR	–	ślad osad.	AZP
107.	Krzęcin	6	38-14/208	Krzęcin	OWR	–	punkt osad.	AZP
108.	Krzęcin	7	38-14/209	Krzęcin	OWR	–	ślad osad.	AZP
109.	Krzęcin	8	38-14/210	Krzęcin	OWR	–	punkt osad.	AZP
110.	Krzęcin	9	38-14/212	Krzęcin	OWR	–	punkt osad.	AZP
111.	Krzęcin	12	38-14/214	Krzęcin	OWR	–	punkt osad.	AZP
112.	Krzęcin	13	38-14/215	Krzęcin	OWR	–	punkt osad.	AZP
113.	Krzęcin	14	38-14/216	Krzęcin	OWR	–	punkt osad.	AZP
114.	Krzęcin	27	38-14/217	Krzęcin	OWR	–	punkt osad.	AZP
115.	Krzęcin	29	38-14/219	Krzęcin	OWR	–	punkt osad.	AZP
116.	Krzęcin	15	38-14/224	Krzęcin	OWR	–	osada	AZP
117.	Krzęcin	18	38-14/227	Krzęcin	OWR	–	osada	AZP
118.	Krzęcin	24	38-14/230	Krzęcin	OWR	–	punkt osad.	AZP
119.	Krzęcin	33	38-14/231	Krzęcin	OWR	–	punkt osad.	AZP
120.	Krzęcin	35	38-14/234	Krzęcin	OWR	–	punkt osad.	AZP
121.	Krzęcin	37	38-14/235	Krzęcin	OWR	–	ślad osad.	AZP
122.	Krzęcin	38	38-14/236	Krzęcin	OWR	–	ślad osad.	AZP
123.	Krzęcin	36	38-14/237	Krzęcin	OWR	wielbarska	ślad osad.	AZP, arch.
124.	Krzęcin	23	38-14/238	Krzęcin	OWR	–	punkt osad.	AZP

125.	Krzęcin	22	38-14/245	Krzęcin	OWR	–	punkt osad.	AZP
126.	Krzęcin	95	37-14/33	Krzęcin	OWR	–	osada	AZP
127.	Krzynki	2	39-13/7	Pelczyce	OWR	–	osada	AZP
128.	Lubiana	1	38-13/78	Pelczyce	OWR	–	osada	AZP
129.	Lubiana	3	38-13/80	Pelczyce	OWR	–	punkt osad.	AZP
130.	Lubiana	7	38-13/84	Pelczyce	OWR	–	punkt osad.	AZP
131.	Lubiana	8	38-13/85	Pelczyce	OWR	–	punkt osad.	AZP
132.	Lubiana	11	38-13/88	Pelczyce	OWR	wielbarska	osada	AZP, arch.
133.	Mielęcin	16	38-14/74	Krzęcin	OWR	–	punkt osad.	AZP
134.	Mielęcin	30	38-14/78	Krzęcin	OWR	–	punkt osad.	AZP
135.	Mielęcin	31	38-14/79	Krzęcin	OWR	–	ślad osad.	AZP
136.	Mielęcin	35	38-14/81	Krzęcin	OWR	–	ślad osad.	AZP
137.	Mielęcin	33	38-14/83	Krzęcin	OWR	–	osada	AZP
138.	Mielęcin	36	38-14/84	Krzęcin	OWR	–	ślad osad.	AZP
139.	Mielęcin	37	38-14/85	Krzęcin	OWR	–	punkt osad.	AZP
140.	Mielęcin	39	38-14/87	Krzęcin	MOPR	przeworska	punkt osad.	AZP
141.	Mielęcin	41	38-14/89	Krzęcin	OWR	–	osada	AZP
142.	Mielęcin	20	38-14/91	Krzęcin	OWR	–	punkt osad.	AZP
143.	Mielęcin	22	38-14/93	Krzęcin	OWR	–	punkt osad.	AZP
144.	Mielęcin	23	38-14/94	Krzęcin	OWR	–	punkt osad.	AZP
145.	Mielęcin	24	38-14/95	Krzęcin	OWR	–	osada	AZP
146.	Mielęcin	27	38-14/98	Krzęcin	OWR?	–	ślad osad.	AZP
147.	Miradz	–	–	Drawno	MOPR-OWR?	–	luźne	arch.
148.	Nadarzyn	1	37-12/1	Pelczyce	OWR	–	osada	AZP
149.	Nadarzyn	4	37-12/4	Pelczyce	OWR	–	osada	AZP
150.	Nadarzyn	5	37-12/5	Pelczyce	OWR	–	osada	AZP
151.	Nadarzyn	7	37-12/7	Pelczyce	OWR	–	osada	AZP
152.	Nadarzyn	8	37-12/8	Pelczyce	OWR	–	osada	AZP
153.	Nętkowo	2	34-15/31	Recz	OWR	–	osada	AZP
154.	Nowy Klukom	4	37-14/48	Krzęcin	OWR	–	punkt osad.	AZP
155.	Nowy Klukom	6	37-14/50	Krzęcin	OWR	–	osada	AZP
156.	Objezierze	26	38-15/26	Krzęcin	OWR	–	ślad osad.	Azp
157.	Objezierze	31	38-15/21	Krzęcin	OWR	–	ślad osad.	AZP

158.	Piasiecznik	12	35-12/60	Choszczno	OWR	–	osada	AZP
159.	Piasiecznik	29	35-12/61	Choszczno	OWR	–	osada	AZP
160.	Plawienko	3	38-15/100	Bierzwnik	OWR	–	–	AZP
161.	Plawienko	1	38-15/98	Bierzwnik	OWR	–	osada	AZP
162.	Plawienko	2	38-15/99	Bierzwnik	OWR	–	punkt osad.	AZP
163.	Plawienko	3	38-15/100	Bierzwnik	OWR	–	ślad osad.	AZP
164.	Plawienko	6	38-15/103	Bierzwnik	MOPR-OWR	–	osada	AZP
165.	Plawienko	7	38-15/104	Bierzwnik	OWR	–	osada	AZP
166.	Plawienko	8	38-15/105	Bierzwnik	OWR	–	ślad osad.	AZP
167.	Plawienko	9	38-15/106	Bierzwnik	OWR	–	punkt osad.	AZP
168.	Plawienko	11	38-15/108	Bierzwnik	OWR	–	punkt osad.	AZP
169.	Plawienko	13	38-15/110	Bierzwnik	OWR	–	ślad osad.	AZP
170.	Plawienko	22	38-15/119	Bierzwnik	OWR	–	ślad osad.	AZP
171.	Plawno	6	38-15/136	Bierzwnik	OWR	–	punkt osad.	AZP
172.	Plawno	13	38-15/170	Bierzwnik	OWR	–	punkt osad.	AZP
173.	Plotno	4	38-12/56	Pelczyce	OWR	–	osada	AZP
174.	Plotno	5	38-12/57	Pelczyce	OWR	–	osada	AZP
175.	Plotno	6	38-12/58	Pelczyce	OWR	–	osada	AZP
176.	Podegrodzie	4	35-17/82	Drawno	MOPR	–	punkt osad.	AZP
177.	Pomianka	–	–	Drawno	MOPR?	–	cmentarzysko	arch.
178.	Rakowo	3	38-15/178	Krzęcin	OWR	–	ślad osad.	AZP
179.	Rakowo	4	38-15/179	Krzęcin	OWR	–	punkt osad.	AZP
180.	Rakowo	5	38-15/180	Krzęcin	OWR	–	punkt osad.	AZP
181.	Rakowo	6	38-15/181	Krzęcin	OWR	–	osada	AZP
182.	Rakowo	11	38-15/189	Krzęcin	OWR	–	punkt osad.	AZP
183.	Rakowo	17	38-15/66	Krzęcin	OWR?	–	ślad osad.	AZP
184.	Recz	18	34-15/20	Recz	OWR?	–	osada	AZP
185.	Recz	–	–	Recz	OWR	–	cmentarzysko	arch.
186.	Rębusz	4	38-15/130	Bierzwnik	OWR	–	–	AZP
187.	Rębusz	9	38-15/135	Bierzwnik	OWR	–	osada	AZP
188.	Rębusz	10	38-15/136	Bierzwnik	-	przeworska	osada	AZP
189.	Rębusz	12	38-15/138	Bierzwnik	OWR	–	osada	AZP
190.	Rębusz	13	38-15/139	Bierzwnik	OWR	–	ślad osad.	AZP

191.	Rębusz	15	38-15/141	Bierzwnik	OWR?	–	–	AZP
192.	Rębusz	16	38-15/142	Bierzwnik	OWR?	–	śląd osad.	AZP
193.	Rębusz	17	38-15/143	Bierzwnik	OWR?	–	śląd osad.	AZP
194.	Rębusz	19	38-15/145	Bierzwnik	OWR?	–	śląd osad.	AZP
195.	Rębusz	29	38-15/150	Bierzwnik	OWR	–	śląd osad.	AZP
196.	Rębusz	22	38-15/151	Bierzwnik	OWR	–	–	AZP
197.	Rębusz	24	38-15/153	Bierzwnik	OWR	–	punkt osad.	AZP
198.	Rębusz	26	38-15/155	Bierzwnik	OWR	–	punkt osad.	AZP
199.	Rębusz	27	38-15/156	Bierzwnik	OWR	–	punkt osad.	AZP
200.	Rębusz	28	38-15/157	Bierzwnik	OWR	–	punkt osad.	AZP
201.	Rębusz	–	–	Bierzwnik	OWR?	–	luźne	arch.
202.	Rudniki	1	36-13/30	Choszczno	MOPR	–	śląd osad.	AZP
203.	Rudniki	3	36-13/31	Choszczno	MOPR?	–	śląd osad.	AZP
204.	Rybaki	2	35-14/1	Recz	MOPR-OWR	–	punkt osad.	AZP
205.	Rzecko	1	36-14/59	Choszczno	OWR?	–	śląd osad.	AZP
206.	Rzecko	8	36-14/109	Choszczno	MOPR	oksywska	śląd osad.	AZP
207.	Rzecko	9	36-14/110	Choszczno	OWR?	–	śląd osad.	AZP
208.	Sicko	19	34-14/24	Recz	MOPR-OWR	–	śląd osad.	AZP
209.	Sieniawa	6	35-17/103	Drawno	OWR?	wielbarska?	śląd osad.	AZP
210.	Sieniawa	9	35-17/106	Drawno	OWR?	wielbarska?	śląd osad.	AZP
211.	Sieniawa	10	35-17/107	Drawno	OWR?	wielbarska?	śląd osad.	AZP
212.	Sieniawa	12	35-17/109	Drawno	pOWR	gr. dębczyńska	śląd osad.	AZP
213.	Sieniawa	13	35-17/110	Drawno	OWR	wielbarska?	punkt osad.	AZP
214.	Sieniawa	14	35-17/111	Drawno	OWR?	wielbarska?	śląd osad.	AZP
215.	Sławęcın	4	35-13/13	Choszczno	OWR	–	osada	AZP
216.	Smoleń	27	36-14/115	Choszczno	MOPR?	–	śląd osad.	AZP
217.	Smoleń	–	–	Choszczno	MOPR	–	osada	arch.
218.	Stary Klukom	29	37-13/38	Choszczno	MOPR-OWR	–	osada	AZP
219.	Stary Klukom	30	37-13/39	Choszczno	OWR	–	osada	AZP
220.	Starzyce	37	38-16/53	Bierzwnik	OWR	–	punkt osad.	AZP
221.	Starzyce	15	38-15/75	Bierzwnik	OWR	–	punkt osad.	AZP
222.	Starzyce	28	38-15/89	Bierzwnik	OWR	–	śląd osad.	AZP
223.	Starzyce	30	38-15/90	Bierzwnik	OWR	–	śląd osad.	AZP

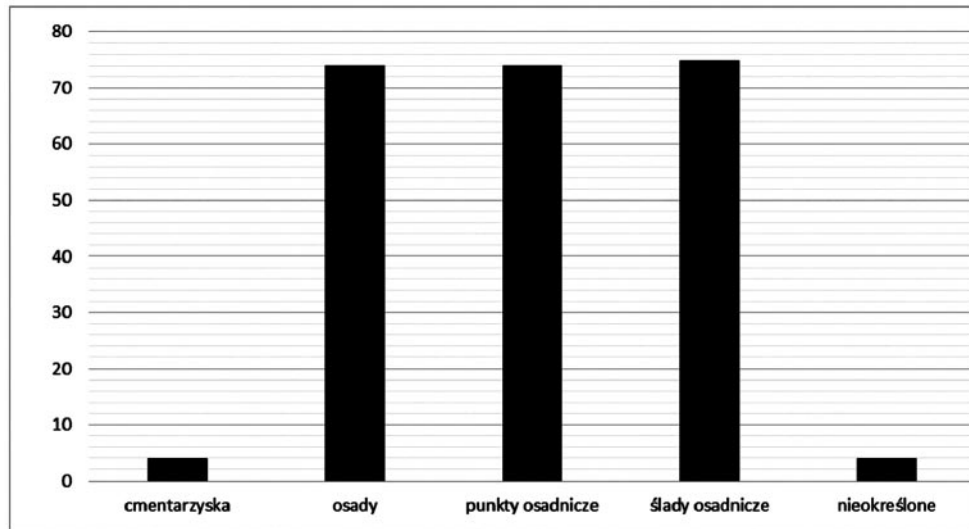
224.	Starzyce	32	38-15/92	Bierzwnik	OWR	–	ślad osad.	AZP
225.	Starzyce	34	38-1594	Bierzwnik	OWR	–	punkt osad.	AZP
226.	Starzyce	35	38-15/95	Bierzwnik	OWR	–	punkt osad.	AZP
227	Suliszewo	9	36-15/19	Choszczno	OWR	–	osada	AZP
228.	Suliszewo	–	–	Choszczno	MOPR/A2	–	cmentarzysko	arch.
229.	Wardyń	6	36-14/41	Choszczno	MOPR-wOWR	oksywska	osada	AZP
230.	Wardyń	8	36-14/43	Choszczno	MOPR-wOWR	oksywska	ślad osad.	AZP
231.	Zamęcin	22	37-13/11	Choszczno	OWR	–	punkt osad.	AZP
232.	Zamęcin	–	–	Choszczno	OWR	–	cmentarzysko	arch.
233.	Zatom	1	36-17/15	Drawno	OWR	–	punkt osad.	AZP
234.	Zatom	12	36-17/21	Drawno	OWR?	–	ślad osad.	AZP
235.	Zdanów	1	35-16/15	Drawno	OWR?	–	ślad osad.	AZP
236.	Zdanów	2	35-16/35	Drawno	OWR	–	ślad osad.	AZP
237.	Zwierzyn	15	38-13/62	Choszczno	OWR	–	osada	AZP
238.	Zwierzyn	17	38-13/17	Choszczno	OWR	–	osada	AZP
239.	Zwierzyn	20	38-13/20	Choszczno	OWR	–	osada	AZP
240.	Żeńsko	28	37-14/32	Krzęcin	OWR	–	osada	AZP
241.	Żeńsko	30	37-14/36	Krzęcin	MOPR-OWR	–	osada	AZP
242.	Żeńsko	–	–	Krzęcin	SOPR-MOPR	jastorfska	luźne	arch.

Opracowanie: Patrycja Kaczmarek

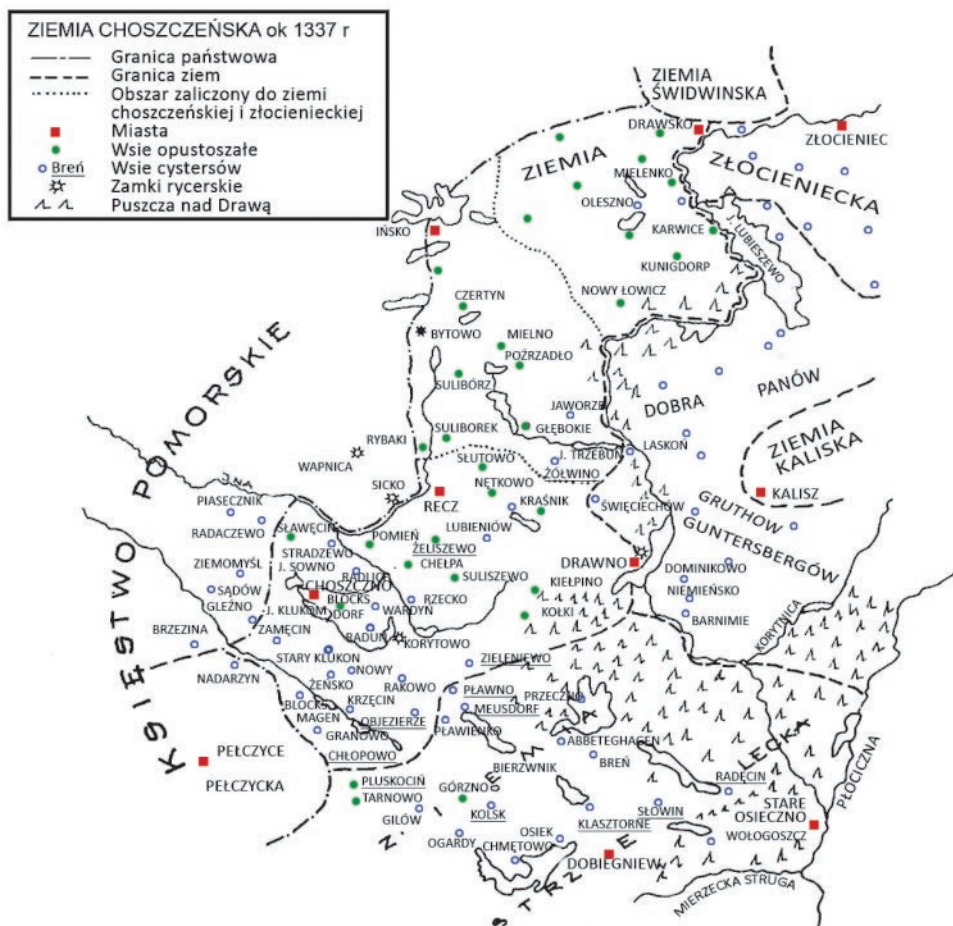
Wykres 1. Udział procentowy znalezisk poszczególnych kultur archeologicznych na Ziemi Choszczeńskiej na podstawie AZP. Wg: Kaczmarek 2015

Chart 1. Percentage of artefacts from individual archaeological cultures in the Choszczno Land based on AZP. After: Kaczmarek 2015

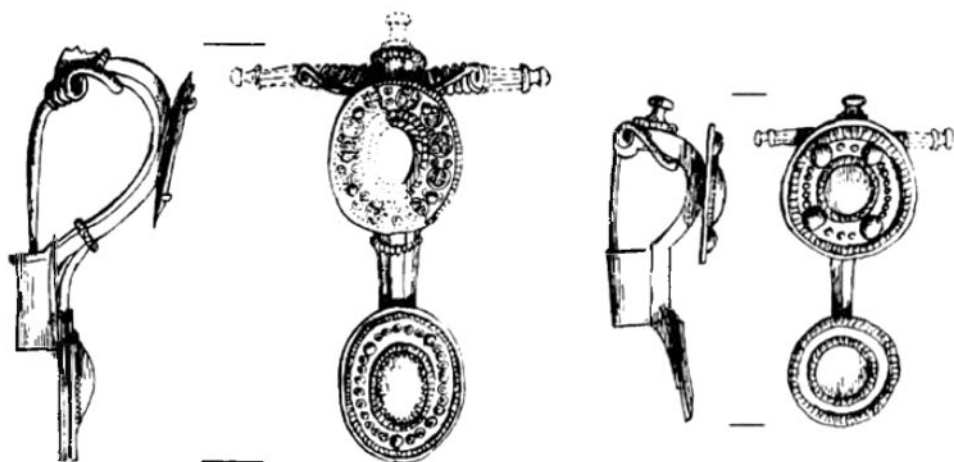

Wykres 2. Kategorie stanowisk archeologicznych na Ziemi Choszczeńskiej na podstawie AZP. Wg: Kaczmarek 2015

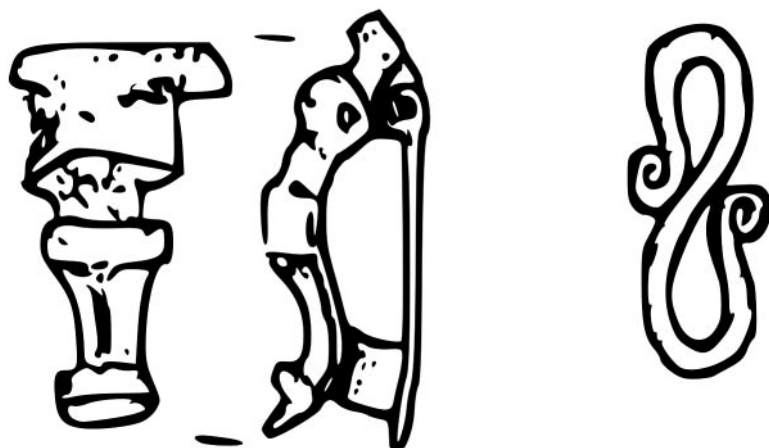
Chart 2. Categories of the archaeological sites from the Choszczno Land based on AZP. After: Kaczmarek 2015

Ryc. 1. Ziemia Choszczeńska w średniowieczu. Wg: Rymar 1976
 Fig. 1. Choszczno Land in the Middle Ages. After: Rymar 1976

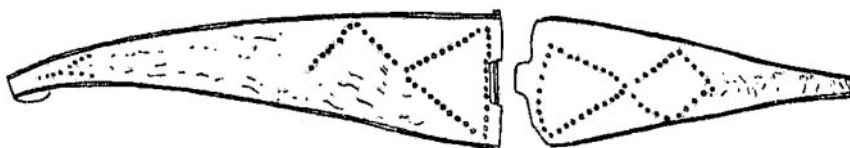
Ryc. 2. Wyposażenie grobu nr 1 w Choszcznie. Wg: Riese 2004
 Fig. 2. Goods from grave 1 in Choszczno. After: Riese 2004

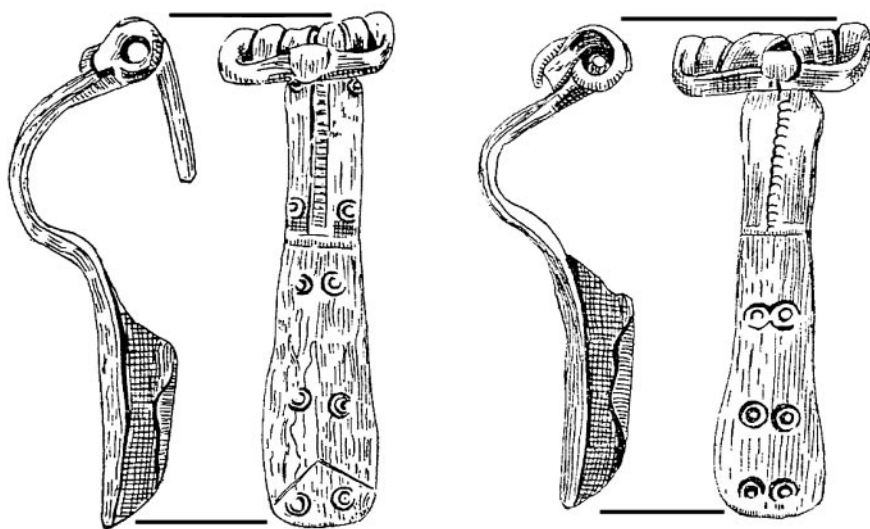
Ryc. 3. Fibula A 94 i klamerka z cmentarzyska w Bierzwniku. Archiwum R. Wołągiewicza
 Fig. 3. Fibula A 94 and a clasp from a cemetery at Bierzwnik. R. Wołągiewicz Archive

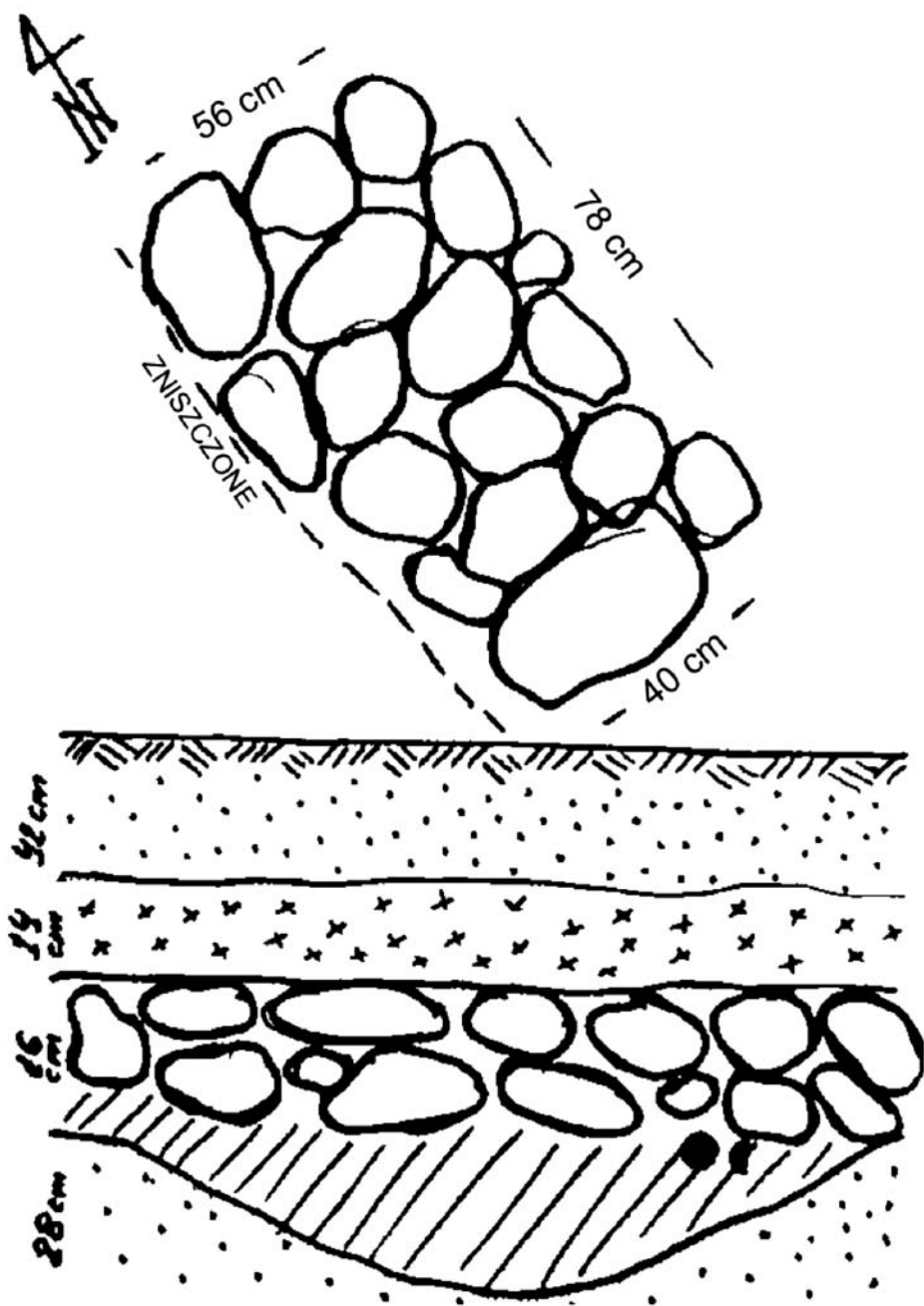
Ryc. 4. Wyposażenie grobu w Gleźnie. Wg: Dorka 1938
 Fig. 4. Goods from a grave found at Gleżno. After: Dorka 1938

Ryc. 5. Klamra do pasa typu IXD z cmentarzyska w Suliszewie. Wg: Bohnsack 1938
 Fig. 5. Belt buckle of type IXD from a cemetery at Suliszewo. After: Bohnsack 1938

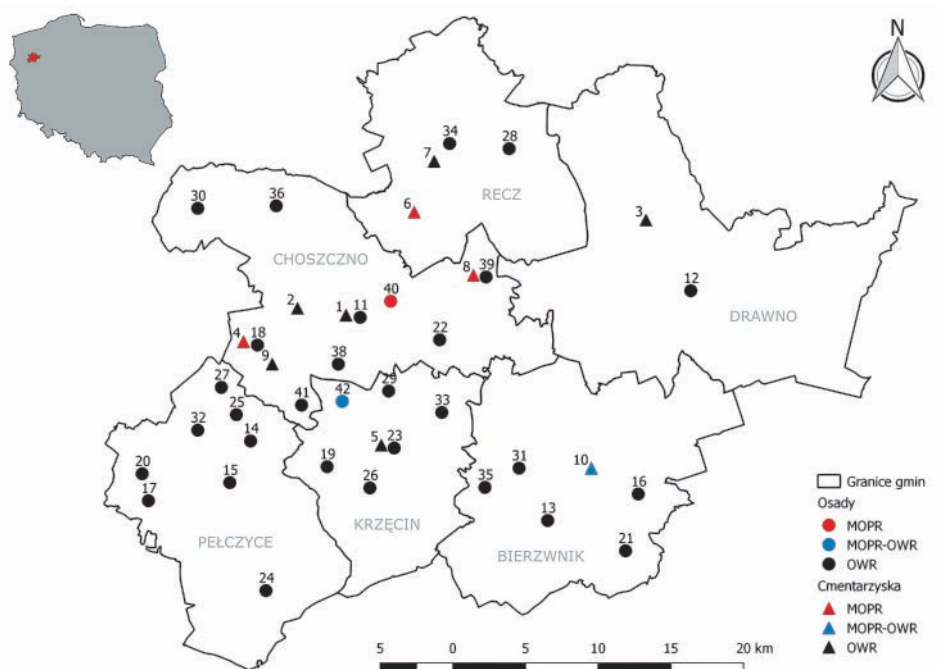

Ryc. 6. Zapinki oczkowe z grobu w Krzęcinie. Wg: Hamling 1957
 Fig. 6. Eye-shaped fibulae from a grave found at Krzęcin. After: Hamling 1957

Ryc. 7. Szkic grobu jamowego kultury przeworskiej w Smoleń. Archiwum Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Szczecinie

Fig. 7. Sketch of the Przeworsk culture unurned cremation in a pit found at Smoleń. The West Pomeranian Voivodeship Conservator of Monuments in Szczecin Archives

Ryc. 8. Osady i cmentarzyska z Ziemi Choszczeńskiej wg danych archiwalnych oraz AZP

Legenda: 1 – Baczyń, stan. 1; 2 – Choszczno, stan. 9; 3 – Drawno, stan. ?; 4 – Gleźno, stan. 1; 5 – Krzęcin, stan. 1; 6 – Pomianka, stan. ?; 7 – Recz, stan. ?; 8 – Suliszewo, stan. ?; 9 – Zamęciny, stan. ?; 10 – Bierzwnik, stan. ?; 11 – Baczyń, stan. 2; 12 – Barminie, stan. 5; 13 – Bierzwnik, stan. 2 i 4; 14 – Boguszyny, stan. 2; 15 – Bolewice, stan. 8 i 10; 16 – Breń, stan. 18; 17 – Chrapowo, stan. 2; 18 – Gleźno, stan. 3; 19 – Granowo, stan. 10, 12, 14, 27, 28, 35 i 46; 20 – Jagów, stan. 5, 7, 8, 15, 16, 18 i 20; 21 – Klasztorne, stan. 63 i 64; 22 – Korytowo, stan. 11; 23 – Krzęcin, stan. 15, 18, 58, 60, 61, 65, 76 i 95; 24 – Krzynki, stan. 2; 25 – Lubiana, stan. 1 i 11; 26 – Mielęciny, stan. 24, 33 i 41; 27 – Nadarzyn, stan. 1, 4, 5, 7 i 8; 28 – Nętkowo, stan. 2; 29 – Nowy Klukom, stan. 6; 30 – Piasecznik, stan. 12 i 29; 31 – Pławienko, stan. 1, 6 i 7; 32 – Płotno, stan. 4–6; 33 – Rakowo, stan. 6; 34 – Recz, stan. 18; 35 – Rębusz, stan. 9, 10 i 12; 36 – Sławęciny, stan. 4; 37 – Smoleń, stan. ?; 38 – Stary Klukom, stan. 29 i 30; 39 – Suliszewo, stan. 9; 40 – Wardyń, stan. 6; 41 – Zwierzyn, stan. 15, 17 i 20; 42 – Żeńsko, stan. 28 i 30

Fig. 8. Settlements and cemeteries in the Choszczno Land based on the data from archives and AZP
Legend: 1 – Baczyń, site 1; 2 – Choszczno, site 9; 3 – Drawno, site ?; 4 – Gleźno, site 1; 5 – Krzęcin, site 1; 6 – Pomianka, site ?; 7 – Recz, site ?; 8 – Suliszewo, site ?; 9 – Zamęciny, site ?; 10 – Bierzwnik, site ?; 11 – Baczyń, site 2; 12 – Barminie, site 5; 13 – Bierzwnik, site 2 and 4; 14 – Boguszyny, site 2; 15 – Bolewice, site 8 and 10; 16 – Breń, site 18; 17 – Chrapowo, site 2; 18 – Gleźno, site; 19 – Granowo, site 10, 12, 14, 27, 28, 35 and 46; 20 – Jagów, site 5, 7, 8, 15, 16, 18 and 20; 21 – Klasztorne, site 63 and 64; 22 – Korytowo, site 11; 23 – Krzęcin, site 15, 18, 58, 60, 61, 65, 76 and 95; 24 – Krzynki, site 2; 25 – Lubiana, site 1 and 11; 26 – Mielęciny, site 24, 33 and 41; 27 – Nadarzyn, site 1, 4, 5, 7 and 8; 28 – Nętkowo, site 2; 29 – Nowy Klukom, site 6; 30 – Piasecznik, site 12 and 29; 31 – Pławienko, site 1, 6 and 7; 32 – Płotno, site 4–6; 33 – Rakowo, site 6; 34 – Recz, site 18; 35 – Rębusz, site 9, 10 and 12; 36 – Sławęciny, site 4; 37 – Smoleń, site ?; 38 – Stary Klukom, site 29 and 30; 39 – Suliszewo, site 9; 40 – Wardyń, site 6; 41 – Zwierzyn, site 15, 17 and 20; 42 – Żeńsko, site 28 and 30

Literatura

- Almgren O. 1923. *Studien über nordeuropäische Fibelformen der ersten nachchristlichen Jahrhunderte mit Berücksichtigung der provinzialrömischen und südrussischen Formen*. Leipzig.
- Bohnsack D. 1938. *Die Burgunden in Ostdeutschland und Polen während des letzten Jahrhunderts*. Leipzig.
- Brzustowicz B., Brzustowicz G. 1996. Inauguracja Muzeum Ziemi Choszczeńskiej. *Nadwarciański Rocznik Historyczno-Archiwalny* 3, 250–255.
- Brzustowicz G. 2004a. *Rycerstwo Ziemi Choszczeńskiej. Polityka – gospodarska – kultura – genealogia*. Warszawa.
- Brzustowicz G. 2004b. *Pelczyce – Bernstein. Z dziejów Ziemi Pelczyckiej*. Choszczno.
- Cnotliwy E. 1963. Grzebień rogowy i kościany od I do V w. n.e. na Pomorzu Zachodnim. *Materiały Zachodniopomorskie* 9, 167–219.
- Dorka G. 1939. *Urgeschichte des Weizacker-Kreises Pyritz*. Stettin.
- Dymaczewski A. 1961. *Osadnictwo na Pomorzu Zachodnim w okresie późnolateńskim i rzymskim*. Praca doktorska. Archiwum Instytutu Archeologii i Etnologii Polskiej Akademii Nauk.
- Eggers H.J. 1951. *Der römische Import im freien Germanien*. Hamburg.
- Eggers H.J. 1972. Ein reiches Skelettgrab mit römischem Import aus Choszczno/Arnswalde, Kr. Choszczno/Arnswalde, Pommern. *Kunst, Geschichte, Volkstum* 10, 13–15.
- Hamling A. 1956. Cmentarzysko ludności kultury „łużyckiej” w Krzęcinie, pow. Choszczno. *Materiały Zachodniopomorskie* 2, 41–112.
- Hamling A. 1957. Grób szkieletowy z okresu rzymskiego odkryty w Krzęcinie, pow. Choszczno. *Materiały Zachodniopomorskie* 3, 17–25.
- Kaczmarek P. 2015. *Historia i stan badań w młodszej przedrzymskiej i okresie wpływów rzymskich na Ziemi Choszczeńskiej*. Praca licencjacka. Archiwum Instytutu Archeologii Uniwersytetu Adama Mickiewicza w Poznaniu.
- Kondracki J. 2006. *Geografia regionalna Polski*. Warszawa.
- Kostrzewski J. 1919. *Die ostgermanische Kultur der Spätlatènezeit*. Leipzig und Würzburg.
- Kowalczyk A. 2005. *Osadnictwo z okresu wpływów rzymskich na wzgórzu klasztornym w Bierzwniku, woj. zachodniopomorskie*. Praca magisterska. Archiwum Instytutu Archeologii Uniwersytetu Adama Mickiewicza w Poznaniu.
- Kowalski K., Filipowiak W. 2012. Dawne zbiory archeologiczne Muzeum Narodowego w Szczecinie. W: K. Kowalski, D. Kozłowska (red.), *Zaginione – Ocalone. Szczecińska kolekcja starożytności pomorskich*. Szczecin, 9–34.
- Krause E. 1893. Skeletgräberfunde bei Arnswalde in der Neumark. *Nachrichten über deutsche Alterthumsfunde* 6, 81–89.
- Kunkel O. 1932. Fundnachrichten des Staatlichen Vertrauensmannes für die kulturgeschichtlichen Bodenaltertümer in Pommern. *Nachrichtenblatt für Deutsche Vorzeit* 7, 116–120.
- Lasek S. 1976. Słowo wstępne. W: S. Lasek (red.), *Ziemia Choszczeńska – przeszłość i teraźniejszość*. Szczecin, 5–6.

- Machajewski H. 1992. *Z badań nad chronologią dębczyńskiej grupy kulturowej w dorzeczu Parsęty*. Poznań.
- Machajewski H. 1993. *Materiały do badań nad obrządkiem pogrzebowym ludności grupy dębczyńskiej*. Poznań.
- Machajewski H. 1995. Pamięci Doktora Ryszarda Wołągiewicza. *Folia Praehistorica Posnaniensia* 7, 261–268.
- Machajewski H. 2005. Południowo-zachodnia strefa basenu Morza Bałtyckiego u schyłku starożytności. W: Kaczanowski, M. Parczewski (red.), *Archeologia o początkach Słowian*. Kraków, 181–202.
- Machajewski H. 2011. Ze studiów nad okresem przedrzymskim na Pomorzu Zachodnim. W: M. Fudziński, H. Paner (red.), *Między kulturą pomorską a kulturą oksywską. Przemiany kulturowe w okresie lateńskim*. Gdańsk, 209–219.
- Madyda-Legutko R. 1986. *Die Gürtelschnallen der Römischen Kaiserzeit und der frühen Völkerwanderungszeit im mitteleuropäischen Barbaricum*. Oxford.
- Matthes W. 1931. *Die nördlichen Elbgermanen in spätrömischer Zeit*. Leipzig.
- Messal S., Rogalski B. 2013. Wstępne wyniki prospekcji archeologicznej koryta Małej Iny w miejscowości Lubiana, gm. Pełczyce, pow. Choszczno. *Materiały Zachodniopomorskie* NS 9, 455–467.
- Müller von A. 1957. *Formenkreise der älteren römischen Kaiserzeit im Raum zwischen Havelseeplatte und Ostsee*. Berlin.
- Porzeziński A. 2007. Doktor Ryszard Wołągiewicz. Wspomnienie o kreatorze kultury wielbarskiej w dziesiątą rocznicę śmierci. W: M. Fudziński, H. Paner (red.), *Nowe materiały i interpretacje. Stan dyskusji na temat kultury wielbarskiej*. Gdańsk, 17–22.
- Riese T. 2004. Die Schildfibeln aus dem Bereich der Dębczyno-Gruppe. *Folia Praehistorica Posnaniensia* 12, 201–249.
- Rogalski B. 2010. *Przemiany kulturowe na Pomorzu Zachodnim i Przednim w młodszy okresie przedrzymskim (III–I w p.n.e.)*. Szczecin.
- Rogalski B., Słowiński S. 2015. Ratownicze badania osady z okresu wpływów rzymskich w miejscowości Krzęcin, gm. loco, woj. zachodniopomorskie. *Materiały Zachodniopomorskie* NS 10, 293–301.
- Rymar E. 1976. *Dzieje Ziemi Choszczeńskiej w wiekach średnich*. W: S. Lasek (red.), *Ziemia Choszczeńska – przeszłość i teraźniejszość*. Szczecin, 39–95.
- Schumacher W. 1937. *Wanderungen und Streifzüge durch den Kreis Arnswalde: Landschafts- und Ortskunde eines ostmärkischen Kreises*. Arnswalde.
- Schumacher W. 1940. *Die Besiedlung des Kreises Arnswalde*. Schneidemühl.
- Schuster J. 2007. Wpływy wielbarskie na zachód od Odry. W: M. Fudziński, H. Paner (red.), *Nowe materiały i interpretacje, stan dyskusji na temat kultury wielbarskiej*. Gdańsk, 433–456.
- Schuster J. 2011. Wielbark – Przeworsk – Luboszyce. Z badań nad stosunkami kulturowymi na przełomie II/III w. między środkową Łabą a Odrą. W: G. Domański (red.), *Nadodrże w starożytności. Konferencja: Grabice, 23–30 czerwca 2004 roku*. Zielona Góra, 141–161.

- Stawiarska T. 1999. *Naczynia szklane okresu rzymskiego z terenu Polski. Studium archeologiczno-technologiczne*. Warszawa.
- Stolpiak B., Rączkowski W. 2005. Opactwo pocysterskie w Bierzwniku, woj. zachodniopomorskie a zdjęcia lotnicze – oczekiwania i możliwości. W: J. Nowakowski, A. Prinke, W. Rączkowski (red.), *Biskupin... i co dalej? Zdjęcia lotnicze w polskiej archeologii*. Poznań, 297–309.
- Tempelmann-Mączyńska M. 1985. *Die Perlen der römischen Kaiserzeit und der frühen Phase der Völkerwanderungszeit im Mitteleuropäischen Barbaricum*. Mainz am Rhein.
- Wiloch R. 1995. Klamry do pasa kultury oksywskiej. *Pomorania Antiqua* 16, 9–60.
- Wołągiewicz M.D. 1961. Wyniki badań ratunkowych na stanowisku produkcyjnym z okresu rzymskiego w Choszcznie-Kwiatowie w 1960 r. *Materiały Zachodniopomorskie* 6, 75–95.
- Wołągiewicz R. 1976. Ziemia Choszczeńska w starożytności i we wczesnym średniowieczu. W: S. Lasek (red.), *Ziemia Choszczeńska – przeszłość i teraźniejszość*. Szczecin, 9–37.
- Wołągiewicz R. 1981a. Grupa nadodrzańska. W: J. Wielowiejski (red.), *Prahistoria ziem polskich V: Późny okres lateński i okres rzymski*. Wrocław, 192–196.
- Wołągiewicz R. 1981b. Kultura wielbarska – problemy interpretacji etnicznej. T. Malinowski (red.), *Problemy kultury wielbarskiej*. Słupsk, 79–106.
- Wołągiewicz R. 1981c. Grupy kulturowe na pograniczu kręgu nadłabskiego. W: J. Wielowiejski (red.), *Prahistoria ziem polskich V: Późny okres lateński i okres rzymski*. Wrocław, 200–216.
- Wołągiewicz R. 1986. Stan badań nad okresem rzymskim na Pomorzu. W: K. Godłowski, R. Madyda-Legutko (red.), *Stan i potrzeby badań nad młodszyim okresem przedrzymskim i okresem wpływów rzymskich w Polsce*. Kraków, 299–317.
- Wołągiewicz R. 1993. *Ceramika kultury wielbarskiej między Bałtykiem a Morzem Czarnym*. Szczecin.
- Woźniak Z., Grygiel M., Machajewski H., Michałowski A. 2013. *The Jastorf Culture in Poland*. Oxford.

History and research to date on the younger pre-Roman and Roman period in the Choszczno Land

Summary

The article looks at history and research to date on the younger pre-Roman and Roman period in the Choszczno Land. The author decided to examine this subject due to the lack of such studies for the given area. The article explores artefacts discovered in the period from the second half of the 19th century to modern times. Archives, literature, and data gathered during fieldwalking for the AZP project (Archaeological Picture of Poland) have been also taken into consideration. The source database was supplemented by stray finds.

All aspects of settlement activity of societies from the younger pre-Roman and Roman period inhabiting the Choszczno district area were recognized. Some of the materials presented in the article are already known to the scientific community; the rest is retained in the archives of all sorts of museums and conservation units. Chronology could be set not for all artefacts. Most of the sites can be attributed to the Wielbark culture. Other archaeological cultures were also identified, such as: Jastorf, Oknywie, Przeworsk, and groups: Lubusz and Dębczyno.

The preformed analysis shows the Choszczno Land is still insufficiently recognized in terms of archaeology. The reason for this, to some extent, could be the history of the region and its location at the frontier. A need to increase the source base on the discussed subject was stressed in the article. Further regional studies may result in thorough analysis of the archaeological potential of the Choszczno Land.

Patrycja Kaczmarek
Instytut Archeologii UAM
patrycja.kaczmarek93@gmail.com